

PROGRAMY PROFILAKTYKI ZAGROŻEŃ W ŚRODOWISKU LOKALNYM

Wprowadzenie

Wzrost przestępczości nieletnich w ostatnich dziesięcioleciach nasila trwającą od wielu lat dyskusję nad sposobami przeciwdziałania rozszerzaniu się patologicznych zjawisk wśród młodzieży. Niska efektywność tradycyjnego systemu resocjalizacyjnego, podparta argumentami psychologów o negatywnym wpływie pozbawienia wolności na psychikę skazanego, skłania do poszukiwania alternatywnych rozwiązań w zakresie zapobiegania patologii społecznej.

Dotychczasowe strategie profilaktyki

Sama idea prowadzenia działalności zapobiegawczej ma już kilkuwiekową tradycję. Myśl o profilaktyce rozwijała się wraz z ewolucją poglądów na temat istoty kary orzekanej za przestępstwa. Początkowo kara miała charakter wyłącznie odwetowy, była zemstą grupy społecznej za przestępstwo popełnione przez jej członka. Wówczas trudno mówić o istnieniu proporcji między przestępstwem i orzekaną za nie karą, jako że podstawowym środkiem karnym była śmierć, lub – w przypadku mniej poważnych wykroczeń – wypędzenie z grupy społecznej¹. Wyrok śmierci wykonywano najczęściej publicznie, sama egzekucja poprzedzona była długimi i ciężkimi cierpieniami „ku przestrodze” społeczności. Więzienie stanowiło jedynie karę poboczną, było miejscem oczekiwania na wyrok².

Z biegiem czasu dokonuje się proces racjonalizacji kary, wyrażający się w idei dosto-

¹ Por. Z. Papierkowski, *Socjologiczne i filozoficzne oblicze kary*, Wykład inauguracyjny w KUL 1945/46.

² *Resocjalizacja nieletnich. Doświadczenia i koncepcje*, K. Pospiszył (red.), Warszawa 1990, s. 15.

sowania jej ciężaru do kategorii popełnionego przestępstwa. Efektem takiego podejścia było włączenie do repertuaru kar nowych środków, będących wyrazem ewoluowania koncepcji kary, jak prawo odwetu, prawo odwetu symbolicznego oraz prawo okupu. Prawo odwetu dopuszczało wyrządzenie przestępcy takiej samej krzywdy, jaką on uczynił grupie społecznej, bądź jej członkowi (postępowanie według zasady „oko za oko, ząb za ząb”). Odwet symboliczny polegał na unieszkodliwieniu lub napiętnowaniu przestępcy, np. oślepienie złodzieja lub obcięcie mu ręki, wyrwanie języka krzywoprzysięzcy. Prawo okupu (kompozycji) oparte było na ekonomicznym ekwiwalencie zemsty³.

Podkreślić należy, iż scharakteryzowane powyżej środki karne stanowiły reakcję zbiorowości na przestępstwa popełnione przez konkretne osoby; przestępczość nie była traktowana jako zjawisko społeczne, wymagające objęcia kontrolą określonej zbiorowości, stąd też, mówiąc w tym kontekście o działalności zapobiegawczej, najbardziej adekwatnym określeniem byłoby odstraszenie⁴. Przemiany społeczno-gospodarcze, a zwłaszcza gwałtowny rozwój miast i przemysłu, zaowocowały nowymi ideami w zakresie działalności zapobiegawczej. Wciąż zwiększająca się liczba żebraków i włóczęgów wymusiła włączenie nowych środków karnych do repertuaru dotychczas stosowanych. W tym celu w XVI wieku tworzone w Anglii i Holandii tzw. domy poprawy (*houses of correction*) i domy pracy (*workhouses*), gdzie umieszczano biedaków, złodziei, prostytutki, nieletnich przestępców⁵. Trzeba zaznaczyć, iż w ramach tych działań prowadzono pomoc doraźną, skierowaną bądź do osób, które już złamały prawo, bądź do tzw. potencjalnych przestępców, a więc ludzi ubogich, szczególnie narażonych na wejście w kolizję z prawem. Można jednak już mówić o strategii, wyrażającej się nie tyle w odstraszeniu od popełnienia przestępstwa, ale w zapobieganiu przed jego wystąpieniem.

Istotne zmiany w sposobie postrzegania funkcji kary zauważyć można w epoce Oświecenia. Idee humanitaryzmu głoszone przez przedstawicieli tego okresu doprowadziły do ograniczenia stosowania kary śmierci, usunięcia z kodeksów kar kaleczących oraz uczynienia więzienia karą dominującą i podstawową⁶.

Na przełomie XVIII i XIX wieku pojawiają się organizacje zapewniające pomoc osobom opuszczającym więzienie, wprowadza się także daleko idące zmiany w sposobach funkcjonowania instytucji penitencjarnych, m.in. dostrzega się konieczność oddzielenia nieletnich od dorosłych przestępców, odbywających karę w więzieniach⁷.

Idea odstraszenia i działania doraźne wobec osób naruszających prawo ustępują miejsca z wolna kształtującym się koncepcjom resocjalizacji przestępców. Więzienie staje się nie tylko miejscem odbywania kary, ale również instytucją, której celem jest przygotowanie skazanego do powrotu do społeczeństwa oraz zapobieganie recydywie.

Obecnie w kryminalistyce wyraźnie zauważa się tendencje do odchodzenia od orzekania środków izolacyjnych, na rzecz rozwiązań alternatywnych, zwłaszcza wobec młodzieży, w stosunku do której postuluje się respektowanie zasad dekryminalizacji i depenalizacji⁸.

³ Z. Papierkowski, *Socjologiczne...*, *op.cit.*

⁴ Por. Z. Gawlinowa, *Strategie i koncepcje profilaktyki społecznej a wychowanie*, Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych, 1986, t. XXXVI.

⁵ H. Kotłowska-Przełomiec, *Zapobieganie przestępczości nieletnich*, Warszawa 1984, s. 52–53.

⁶ Z. Papierkowski, *Socjologiczne...*, *op.cit.*

⁷ Por. M.H. Veillard-Cybulsky, *Nieletni przestępcy w świecie*, Warszawa 1968, s. 118–121.

⁸ B. Urban, *Zachowania dewiacyjne młodzieży*, Kraków 1997, s. 142.

Pojęcie profilaktyki społecznej

Pojęcie profilaktyki bywa rozmaicie definiowane, w zależności od dyscypliny, która posługuje się tym terminem.

Na gruncie pedagogiki resocjalizacyjnej Czesław Czapów określa profilaktykę jako działalność resocjalizującą potencjalnie, wyróżniając jej następujące odmiany:

- profilaktykę powstrzymującą, która polega na uniemożliwieniu dokonania czynu niezgodnego z obowiązującymi normami;
- profilaktykę uprzedzającą, której celem jest usuwanie czynników – przyczyn wykołajenia społecznego, zanim jeszcze zacznie się ten proces;
- profilaktykę objawową, czyli podejmowanie interwencji wychowawczej w stosunku do młodzieży zdradzającej pierwsze objawy wykołajenia społecznego⁹.

Jerzy Kwaśniewski wyróżnił czwarty rodzaj, tzw. profilaktykę kreatywną. Jej zadaniem jest wzmacnianie i podtrzymywanie tych form zachowań, które mają charakter prospołeczny¹⁰.

Nietrudno zauważyć, iż w tym ujęciu działaniami profilaktycznymi obejmuje się osoby bądź już naruszające obowiązujące normy, bądź w szczególny sposób narażone na wejście w kolizję z prawem. Profilaktyka postrzegana jest jako jedna z odmian postępowania resocjalizacyjnego.

Znacznie szerzej działalność profilaktyczną postrzega się na gruncie pedagogiki społecznej. Helena Radlińska określa profilaktykę jako:

„(...) zapobieganie klęskom społecznym i wykołajeniom, takim jak pijaństwo, nieład, przestępczość, bezdomność, analfabetyzm”¹¹.

Autorka odnosi termin profilaktyka do procesu przeobrażania wychowawczych warunków środowiska, wskazując, iż działalność profilaktyczna oznacza

„(...) zapobieganie powstawaniu niekorzystnych dla życia człowieka stanów i zjawisk”¹².

Zdaniem Ryszarda Wroczyńskiego:

„Profilaktyka jest szczególnego rodzaju działalnością związaną z neutralizowaniem wpływu czynników powodujących potencjalne zagrożenie (...). Działania profilaktyczne mogą iść w zasadzie w dwóch kierunkach: hamowania aktywności w dziedzinach stwarzających potencjalne zagrożenie lub też pobudzania aktywności w dziedzinach pożądanych”¹³.

R. Wroczyński postrzega profilaktykę szerzej niż H. Radlińska; nie ogranicza działalności profilaktycznej tylko do jej aspektu zapobiegawczego, ale eksponuje także konieczność aktywizowania wychowanka w zakresie zachowań pożądanych społecznie.

⁹ Cz. Czapów, *Wychowanie resocjalizujące*, Warszawa 1978, s. 67–68.

¹⁰ J. Kwaśniewski, *Zachowania dewiacyjne i kierunki oddziaływania*, Prace IPSiR, UW, t. 3, Warszawa 1979.

¹¹ H. Radlińska, *Pedagogika społeczna*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1961, s. XXXV.

¹² H. Radlińska, *Pedagogika...*, *op. cit.*

¹³ R. Wroczyński, *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1976, s. 69.

Według Aleksandra Kamińskiego profilaktyka społeczna

„(...) polega na zapobieganiu tym wszystkim sytuacjom, które powodują wyłanianie się potrzeb z zakresu opieki społecznej, a więc i kompensacji społecznej”¹⁴.

Stąd też jednym z zadań pedagogiki społecznej jest inspirowanie działań wspomagających pomyślny rozwój osób i grup społecznych, przy czym pomoc ta objąć miałyby swym zakresem całą populację **danego terenu** (podkreślenie E.O.), a nie tylko osoby potrzebujące takiej opieki.

Ten typ działań, w myśl którego zabiegami profilaktycznymi objąć należy całą społeczność danego terenu, wydaje się być najbardziej skutecznym z punktu widzenia oddziaływań wychowawczych. Tak organizowana działalność zapobiegawcza obejmuje swym zakresem zarówno osoby z tzw. grupy wysokiego ryzyka oraz jednostki już ujawniające różnego rodzaju patologie, jak i osoby, w których zachowaniu nie stwierdza się dysfunkcji. Jest to działalność kompleksowa, stawiająca sobie za cel przekształcanie środowiska wychowawczego w kierunku rozbudowy elementów wspierających i ochraniających prawidłowy rozwój wychowanków oraz włączanie działań korygujących rozpoznane nieprawidłowości w funkcjonowaniu społecznym. Istotną tendencją w ewoluowaniu koncepcji profilaktyki jest prowadzenie działalności w środowisku zamieszkania jednostki, czyli w środowisku lokalnym.

Środowisko lokalne jest bowiem elementem środowiska wychowawczego, i według koncepcji Józefa Pietera¹⁵, stanowi jeden z kręgów oddziaływania wychowawczego.

Termin **środowisko lokalne** nie jest pojęciem jednoznacznym. Warto zwrócić uwagę na interpretację zaproponowaną przez Tadeusza Pilcha, według którego:

„Środowisko lokalne to gromada ludzi zamieszkujących ograniczone i względnie izolowane terytorium, posiadających i ceniących wspólną tradycję, wartości i symbole, instytucje usługowe i kulturowe, świadomych jedności, odrębności i gotowości do wspólnotowego działania, żyjących w poczuciu przynależności i wewnętrznego bezpieczeństwa”¹⁶.

Autor ten wskazuje na szczególne właściwości, kreujące siły wychowawcze środowiska i tworzące system socjalizacji członków społeczności lokalnej. Należą do nich:

- tożsamość etniczna, religijna i kulturowa;
- zasada odrębności, izolacji, kontroli grupy nad jednostką i powszechnej identyfikacji członków;
- jednolitość (względna) ekonomiczna i zawodowa¹⁷.

Trzeba zauważyć, iż wymienione cechy charakteryzują raczej dawne, tradycyjne społeczności lokalne, o silnych więziach społecznych i mocno ugruntowanej instytucji kontroli wewnętrznej. Te właściwości społeczności lokalnych zapewniały im ład zbiorowy i eliminowały niemal całkowicie patologie społeczne. Wraz z procesem industrializacji i rozwoju społeczeństw nowożytnych, atrybuty stanowiące o sile społeczności lokalnych zaczęły gwałtownie zanikać, na rzecz tworzenia się luźnych zbiorowości ludzkich, zamieszkujących określone dzielnice. Stąd też już od końca XIX wieku koncepcje działalności

¹⁴ A. Kamiński, *Funkcje pedagogiki społecznej*, Warszawa 1974, s. 79.

¹⁵ J. Pieter, *Poznanie środowiska wychowawczego*, Wrocław-Kraków 1960, s. 56–57.

¹⁶ T. Pilch, *Środowisko lokalne – struktura, funkcje, przemiany*, [w:] *Pedagogika społeczna*, (red.) T. Pilch, I. Lepalczyk, Warszawa 1993, s. 147.

¹⁷ T. Pilch, *Środowisko lokalne...*, *op.cit.* s. 147.

profilaktycznej w środowisku lokalnym opierają się przede wszystkim na idei odbudowania i wzmacniania elementów konstytuujących niegdyś lokalną społeczność.

Pomysł organizowania środowiska lokalnego ma już swoją stuletnią tradycję. Pionierem w tej dziedzinie był S.A. Barnett, młody wikary w jednej z dzielnic Londynu, działający w połowie lat osiemdziesiątych XIX wieku, który stwierdził, iż porażki w jego działalności wychowawczej wynikają ze stanu dezorganizacji społecznej panującej w dzielnicy będącej terenem jego pracy. Zapewniwszy sobie pomoc absolwentów uniwersytetów zorganizował swoje osiedle (tzw. *settlement*), będące centrum oświatowo-wychowawczym. Prowadzone tu działania wychowawcze i upowszechniające kulturę, powiązane były ściśle z regeneracją społeczności lokalnej, zwłaszcza w zakresie wzmacniania więzi międzyludzkich.

Znaczenie więzi społecznej w formowaniu osobowości podkreślał dobitnie Józef Chałasiński:

„Do człowieka, który jest niczym, nic nie przemawia (...). Człowiek staje się czymś tylko przez grupę, dlatego akcję wychowawczą w stosunku do ludzi społecznie wydziedziczonych, zrozpaczonych, wyrzuconych poza nawias społeczeństwa, należy związać z przywróceniem tych ludzi społeczeństwu przez włączenie ich do społeczności”¹⁸.

Myśl wyrażona przez J. Chałasińskiego przyświecała wielu lokalnym działaniom profilaktycznym. I tak przykładowo w latach trzydziestych XX wieku na gruncie amerykańskim realizowany był Chicago Area Project. Był to program profilaktyczny, mający na celu zmniejszenie przestępczości w środowisku lokalnym poprzez wytworzenie wewnętrznych więzi międzyludzkich oraz znalezienie w obrębie społeczności lokalnej liderów, mających pozytywny wpływ na młodzież. Liderzy proponowali młodym ludziom nieprzestępcze wzory zachowania oraz aktywizowali ich do działań społecznie aprobowanych¹⁹.

Na początku lat siedemdziesiątych w USA popularne stały się poglądy o możliwościach rekonstrukcji więzi międzyludzkich, a tym samym zapobieganiu przestępczości poprzez kształtowanie środowiska architektonicznego (CPTED – *crime prevention through environmental design*). Celem CPTED było

„(...) eliminowanie poczucia izolacji i anonimowości, które odczuwają ludzie w wielkich aglomeracjach”²⁰.

To podejście znalazło swój wyraz w takich rozwiązaniach architektonicznych jak budowa mniejszych domów i uliczek, stanowiących ramy sieci różnorodnych usług społecznych, co sprzyjać miało zacieśnianiu więzi między ludźmi, kształtowaniu otoczenia sąsiedzkiego oraz poczucia bezpieczeństwa i kontroli²¹.

Na gruncie polskim idea prowadzenia działalności profilaktycznej w środowisku lokalnym jest rozpowszechniana od lat sześćdziesiątych. Działalność taką podejmują wyspecjalizowane instytucje, stowarzyszenia, kluby młodzieżowe, świetlice, fundacje. Generalnie można powiedzieć, iż licznie powstające programy i akcje profilaktyczne realizowane są bądź w instytucjach, bądź też w środowisku otwartym.

¹⁸ J. Chałasiński, *Spółczeństwo i wychowanie*, Warszawa 1958, s. 125.

¹⁹ B. Urban, *Zachowania...*, *op.cit.*, s. 174.

²⁰ H. Kołakowska-Przełomiec, *Zapobieganie...*, *op.cit.*, s. 82.

²¹ Tamże, s. 82–83.

Działalność profilaktyczna na rzecz dzieci i młodzieży w warunkach instytucjonalnych

Działania profilaktyczne najczęściej prowadzone są w szkołach, przedszkolach, domach kultury, centrach młodzieżowych. Szczególnie ważnym miejscem dla realizacji programów profilaktycznych jest szkoła. Jest ona terenem intensywnego rozwoju społeczno-moralnego dzieci i młodzieży, kształtowania się umiejętności interpersonalnych, własnej tożsamości oraz uczenia się odpowiedzialności i ponoszenia konsekwencji za swoje czyny. Szkoła obejmuje swoją działalnością ogół dzieci i młodzieży, co ułatwia realizację wszelkich programów profilaktycznych adresowanych do tej grupy wiekowej.

W polskich szkołach aktualnie realizuje się kilkanaście programów profilaktycznych, m.in. „Jak żyć z ludźmi”, „NOE”, „Drugi Elementarz czyli Program Siedmiu Kroków”, „Tak czy nie”, „Dziękuję – nie”, „Spójrz inaczej”, „Profilaktyka uzależnień w szkole humanistycznej”, „Zanim spróbujesz”, „Zanim nie jest za późno”.

Spśród wymienionych programów na szczególną uwagę zasługują następujące:

- „**Jak żyć z ludźmi**” – działanie profilaktyczne opiera się na założeniu, iż najlepszym sposobem uniknięcia nałogu jest rozwój umiejętności interpersonalnych. Prowadzone w ramach programu zajęcia mają na celu poprawienie komunikacji interpersonalnej jednostki przez rozwój umiejętności w zakresie podejmowania decyzji, radzenia sobie ze stresem, asertywności, kształtowania adekwatnej samooceny. Praca z grupami dziecięcymi i młodzieżowymi opiera się na zasadzie uczenia się przez doświadczenie, w związku z czym zwraca się dużą uwagę na powiązanie przekazywanych treści z rzeczywistymi przeżyciami młodych ludzi oraz eksponowanie na zajęciach problemów, z którymi stykają się oni na co dzień²².

- „**Drugi Elementarz czyli Program Siedmiu Kroków**” – przeznaczony jest dla młodzieży starszych klas szkół podstawowych i pierwszych klas szkół ponadpodstawowych. Celem programu jest dostarczenie informacji o substancjach uzależniających, zagrożeniach związanych z ich używaniem oraz wskazanie możliwości zdrowego i dobrego życia bez zażywania środków uzależniających. W ramach programu przekazywane są informacje dotyczące wpływu alkoholu i innych substancji odurzających na organizm; zajęcia mają na celu rozwój umiejętności asertywnej odmowy i obrony przed naciśkiem otoczenia²³.

- „**Spójrz inaczej**” – program przeznaczony jest dla uczniów szkół podstawowych. Jego głównym celem jest trening umiejętności zarówno interpersonalnych, jak i związanych z postrzeganiem własnej osoby. Program koncentruje się na problemach związanych z wyrażaniem emocji i uczuć, odnajdywaniu poczucia własnej wartości, umiejętnościach funkcjonowania w grupie, rozwiązywania konfliktów, prowadzenia zdrowego stylu życia, rezygnacji z zażywania środków uzależniających. Jest to więc w większym stopniu program wychowawczy niż profilaktyczny²⁴.

- „**NOE**” – program przeznaczony jest dla dużej liczby uczestników (200–300 osób). Ma na celu zmianę stosunku młodzieży do norm związanych z piciem alko-

²² Program profilaktyczny: *Jak żyć z ludźmi? Umiejętności interpersonalne*, Warszawa b. d.

²³ *Drugi Elementarz czyli Program Siedmiu Kroków*, Warszawa 1997.

²⁴ A. Kołodziejczyk, E. Czemiczewska, *Spójrz inaczej*, Kraków 1993.

holu. Zakłada on silną interwencję w środowisko ludzi młodych, opierając się na głębokim zaangażowaniu emocjonalnym całej grupy i każdego uczestnika z osobna. Spotkanie ma charakter czterogodzinnego, jednorazowego mitingu, który stanowić ma wstęp do prowadzenia dalszych, długofalowych działań (realizowania innych programów profilaktycznych). W trakcie spotkania prowadzący wykorzystują takie metody pracy z grupą jak psychodramy, burzę mózgów, krótkie prelekcje, loterię. Jednym z elementów programu są świadectwa trzeźwego alkoholika oraz osób współuzależnionych, a więc jego współmałżonka i dziecka²⁵.

Na gruncie krakowskim od kilku lat wdrażany jest program **„Unikanie zagrożeń – Bezpieczny Kraków”**. Stworzony został przez psychologów i pedagogów z Samorządowego Ośrodka Psychologiczno-Pedagogicznego we współpracy z Wydziałem Prewencji KW Policji w Krakowie. Realizowany jest w przedszkolach i młodszych klasach szkół podstawowych. Celem programu jest popularyzowanie wiedzy dotyczącej zagrożeń dzieci i młodzieży oraz wskazywanie sposobów ochrony przed nimi. W ramach programu dzieci uczone są m.in. umiejętności asertywnej odmowy, wyrażania swoich potrzeb, ograniczonego zaufania do ludzi nieznajomych, określania cech charakterystycznych i rysopisowych, oceny sytuacji jako zagrażającej. Realizacja programu polega na kształceniu nauczycieli przez pracowników Ośrodka i Policji, ażeby w czasie swojej bezpośredniej pracy z dziećmi nauczyciele mogli wprowadzać elementy profilaktyki. W czasie tych zajęć nauczyciele zdobywają wiadomości na temat czynników stanowiących główne zagrożenie dla zdrowego rozwoju dzieci i młodzieży, uczą się jak kształtować u dzieci umiejętność prawidłowego zachowania się w sytuacji zagrożenia życia i zdrowia. W zamierzeniu autorów programu chodzi tu także o aktywizowanie środowisk lokalnych w zakresie działań profilaktycznych, prowadzenie szerokiej akcji informacyjnej na temat zagrożeń i obrony przed nimi (np. w lokalnej prasie), organizowanie większych imprez dla dzieci, których tematem przewodnim byłaby problematyka związana z bezpieczeństwem i unikaniem zagrożeń. Program nie jest zamkniętym cyklem oddziaływań na dziecko. Istotna jest jego kontynuacja przy uwzględnieniu dostosowania przekazywanych treści do kolejnych zagrożeń pojawiających się w życiu dziecka w toku jego dorastania²⁶.

Poza szkołami i przedszkolami niebagatelną rolę w prowadzeniu działalności zapobiegawczej odgrywają instytucje wychowania pozaszkolnego: domy młodzieży, domy kultury, świetlice.

Jedną z takich instytucji jest działające od 1993 roku w Krakowie Centrum Młodzieży „U Siemachy”. Ośrodek jest placówką przeznaczoną dla młodzieży ubogiej i wywodzącej się ze środowisk patologicznych oraz młodzieży potrzebującej wsparcia, przejawiającej trudności w zakresie realizacji programu szkolnego. Do Ośrodka przyjmuje się dzieci i młodzież w wieku 7–24 lat, które podjęły samodzielną decyzję o przynależności do Centrum Młodzieży, bez namowy osób trzecich.

Działalność Centrum – zgodnie z jego statutem – nastawiona jest na wszechstronny rozwój wychowanka, w szczególności na udzielenie mu pomocy w nauce, rozwój zainteresowań i uzdolnień oraz umiejętności praktycznych, ochronę zdrowia i rozwój fizyczny, nabywanie kompetencji interpersonalnych, profilaktykę uzależnień, przeciwdziałanie

²⁵ K. Wojcieszek, *NOE*, Warszawa 1997.

²⁶ *Miejski Program Przeciwdziałania Przestępczości i Demoralizacji Dzieci i Młodzieży*, Kraków 1998.

przestępczości nieletnich²⁷. Ośrodek zapewnia przebywającej tu młodzieży wyżywienie, opiekę medyczną, możliwość korzystania z pracowni naukowych, zajęcia muzyczne, plastyczne, informatyczne, taneczne, teatralne, nauczanie języków obcych i inne. Młodzi ludzie mogą korzystać z pomocy psychologa i pedagoga; ponadto Ośrodek organizuje dla swoich wychowanków tygodniowy wyjazd w czasie ferii zimowych oraz trzytygodniowy w czasie wakacji letnich. Centrum Młodzieży w ramach swych działań realizuje programy o charakterze profilaktycznym, szczególnie w zakresie profilaktyki uzależnień.

Profilaktyka w środowisku otwartym

Działania profilaktyczne prowadzone w środowisku otwartym stawiają sobie za cel otoczenie opieką dzieci i młodzież bez odrywania ich od naturalnego środowiska życia, a więc od rodziny, domu, podwórka. Takie m.in. założenia leżą u podstaw programu „Dzieci Ulicy”. Jest to program prewencyjno-wychowawczy, którego celem jest udzielanie młodzieży pomocy – bądź to wprost na ulicy, w miejscach gdzie gromadzą się młodzi ludzie (poprzez działalność „pedagogów podwórkowych”) – bądź też zachęcenie młodzieży do uczestniczenia w zajęciach organizowanych w środowiskowych ogniskach wychowawczych.

Idea pomocy „Dzieciom Ulicy” szczyti się co najmniej wiekową tradycją w Europie. W Polsce już w latach dwudziestych XX wieku organizowano ogniska wychowawcze dla dzieci opuszczonych, pozostawionych bez opieki. W 1988 roku powołano do życia Krajowy Komitet Wychowania Resocjalizującego, który zajmuje się m.in. opracowywaniem systemu działań profilaktycznych ukierunkowanych na pomoc „Dzieciom Ulicy”.

Programy te adresowane są przede wszystkim do:

- dzieci, pozostawionych bez opieki, których socjalizacja odbywa się w zasadzie na ulicy;
- dzieci, pochodzących z rodzin dysfunkcyjnych, które nie mają szans na zaspokojenie swoich potrzeb;
- dzieci, wychowujących się w środowisku patologicznym, wśród pijaństwa, awantur; w ich odczuciu ulica daje większą gwarancję bezpieczeństwa, aniżeli dom rodzinny;
- dzieci, które, ze względu na swój temperament i cechy osobowościowe, szukają niezależności, pragną wyrwać się spod kontroli rodziców, przejawiają tzw. popęd włóczęgostwa;
- również dzieci pochodzące z tzw. normalnych rodzin, w których rodzice nie potrafią wytworzyć więzi emocjonalnych; wówczas grupa rówieśnicza – najczęściej destruktywna – staje się środowiskiem, w którym dziecko szuka możliwości zaspokojenia potrzeb emocjonalnych; przynależności, akceptacji, poczucia bezpieczeństwa²⁸.

W ogniskach wychowawczych organizowanych w środowisku zamieszkania prowa-

²⁷ Statut Centrum Młodzieży „U Siemachy” *Dzienny Ośrodek Socjoterapii*.

²⁸ G. Olszewska-Baka, L. Pytko, *Wychowanie i pomoc w środowisku otwartym*, „Opieka, Wychowanie, Terapia”, Warszawa 1999, nr 1(37), s. 29.

dzone są zajęcia ogólnorozwojowe, sportowe, koła zainteresowań, organizuje się wycieczki, obozy; dla wychowanków, którzy tego potrzebują zapewnione są ciepłe posiłki i w razie konieczności inne formy pomocy socjalnej.

„Istota ognisk polega na coraz szerszym kręgu oddziaływania na wychowanka i jego otoczenie (rodziców, rodzeństwo, rówieśników, nauczycieli), a z drugiej strony na zwiększających się prawach będących realnym dowodem jego upodmiotowienia”²⁹.

Pracę ognisk wychowawczych wspiera zaproponowany przez Krajowy Komitet Wychowania Resocjalizującego program p.n. „Wychowawca podwórkowy w systemie wychowania środowiskowego”. Celem programu jest wypracowanie optymalnego modelu pracy profilaktyczno – wychowawczej w środowisku otwartym. Wychowawca podwórkowy jest łącznikiem pomiędzy ogniskiem wychowawczym a nieformalnymi grupami podwórkowymi. Nawiązuje kontakty z liderami grup negatywnych, wskazując swoim podopiecznym alternatywę dla zachowań sprzecznych z obowiązującymi normami. Wychowawca podwórkowy posiada profesjonalne przygotowanie, szczególnie w zakresie umiejętności kierowania małymi grupami społecznymi, organizowania zajęć sportowych, muzycznych, plastycznych itp.; swoje działania prowadzi w oparciu o wiedzę ogólnopedagogiczną oraz wiadomości z zakresu profilaktyki społecznej i resocjalizacji.

Istota działalności zapobiegawczej ewoluowała przez wieki, by obecnie osiągnąć najdojrzalszą w swojej dotychczasowej historii postać. Działania profilaktyczne w środowisku lokalnym pozwalają na budowanie programów wspierających te elementy naturalnego otoczenia, które nie uległy jeszcze wypaczeniom oraz korekcję tych czynników, które zagrażają zdrowemu rozwojowi. Trzeba jednak podkreślić, iż nawet najlepiej skonstruowany program profilaktyczny nie jest w stanie zagwarantować sukcesu w działalności zapobiegawczej, jeżeli w cykl zabiegów nie włączą się osoby i instytucje tworzące środowisko wychowawcze młodych ludzi, a więc rodzina, szkoła, grupa rówieśnicza, otoczenie sąsiedzkie.

Literatura

- Chałasiński J., *Spółczesność i wychowanie*, Warszawa 1958.
 Czapów Cz., *Wychowanie resocjalizujące*, Warszawa 1979.
Drugi Elementarz czyli Program Siedmiu Kroków, Warszawa 1997.
 Gawlinowa Z., *Strategie i koncepcje profilaktyki społecznej a wychowanie*, Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych, 1986, t. XXXVI.
Jak żyć z ludźmi. Umiejętności interpersonalne, Warszawa b. d.
 Kamiński A., *Funkcje pedagogiki społecznej*, Warszawa 1974.
 Kołak W., *Dlaczego organizujemy środowiskowe ogniska wychowawcze?*, „Opieka, Wychowanie, Terapia”. Dodatek: „Nasz Animator”, Warszawa 1998, 4(36).

²⁹ W. Kołak, *Dlaczego organizujemy środowiskowe ogniska wychowawcze?*, „Opieka, Wychowanie, Terapia”, dodatek: „Nasz Animator”, Warszawa 1998, nr 4(36), s. 3.

- Kołąkowska-Przełomiec H., *Zapobieganie przestępczości nieletnich*, Warszawa 1984.
- Kołodziejczyk A., Czermierowska E., *Spójrz inaczej*, Kraków 1993.
- Kwaśniewski J., *Zachowania dewiacyjne i kierunki oddziaływania*, Prace IPSiR, UW, t. 3, Warszawa 1979.
- Miejski Program Przeciwdziałania Przestępczości i Demoralizacji Dzieci i Młodzieży*, Kraków 1998.
- Olszewska-Baka G., Pytko L., *Wychowanie i pomoc w środowisku otwartym*, „Opieka, Wychowanie, Terapia”, Warszawa 1999, 1(37).
- Papierkowski Z., *Socjologiczne i filozoficzne oblicze kary*, Wykład inauguracyjny w KUL 1945/46.
- Pedagogika społeczna*, (red.) T. Pilch, I. Lepalczyk, Warszawa 1993.
- Pieter J., *Poznanie środowiska wychowawczego*, Wrocław–Kraków 1960.
- Radlińska H., *Pedagogika społeczna*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1961.
- Resocjalizacja nieletnich. Doświadczenia i koncepcje*, K. Pospiszył (red.), Warszawa 1990.
- Statut Centrum Młodzieży „U Siemachy” Dzienny Ośrodek Socjoterapii*.
- Urban B., *Zachowania dewiacyjne młodzieży*, Kraków 1997.
- Veillard-Cybulsky M.H., *Nieletni przestępcy w świecie*, Warszawa 1968.
- Wojcieszek K., *NOE*, Warszawa 1997.
- Wroczyński R., *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1976.